

ตอนที่ ๑ ลักษณะทั่วไปของปรัชญาอินเดีย

พระครูศรีปัญญาวิกรม
หัวหน้าสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

๑. บทนำ

คำว่า ปรัชญาอินเดีย หมายถึงระบบความคิดทางปรัชญาทั้งหมดที่มีอยู่ในประเทศอินเดีย ไม่ว่าจะอยู่ในสมัยโบราณ หรือว่าสมัยใหม่ ทั้งที่มีสายมาจากอินเดีย และมีใช้อินเดีย ที่นับถือพระเจ้า และไม่นับถือพระเจ้า ทำนองเดียวกันกับเมื่อเราพูดถึงปรัชญาจีน ปรัชญาญี่ปุ่น ปรัชญาตะวันตก ก็ จะสื่อความรวมทั้งหมด ไม่จำเพาะเจาะจงเอาเพียงสำนักใดสำนักหนึ่ง

คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์สำคัญ ๆ อย่างพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา ทั่วไป ได้กล่าวถึงระบบความคิดทางปรัชญาของอินเดียไว้มากมายหลายสำนัก หลายลัทธิ แสดงให้เห็นถึงร่องรอยพัฒนาการทางปรัชญา และประวัติศาสตร์ปรัชญาในดินแดนแห่งนี้ได้เป็นอย่างดี

ปรัชญาอินเดีย เป็นปรัชญาที่มีเสน่ห์ เป็นปรัชญาที่เน้นคุณค่าของชีวิต และจิตวิญญาณ มีความลุ่มลึก และละเอียดลออ ไม่แข็งกระด้างไปด้วยข้ออ้างและเหตุผลเหมือนอย่างปรัชญาตะวันตก เพราะปรัชญาอินเดียนั้น ส่วนใหญ่เป็นปรัชญาที่มุ่งแสวงหาความจริง และความหลุดพ้น ไม่ใช่มุ่งแสวงหาความรู้เพียงเพื่อตอบสนองความสงสัยใคร่รู้ทางพุทธิปรัชญาอย่างเดียว เหตุนี้ รากศัพท์คำว่า ปรัชญา ในบริบทของชาวตะวันตก กับอินเดียจึงมีความแตกต่างกัน

ตะวันตกมองปรัชญาเป็นกิจกรรมของการแสวงหาความรู้ รากฐานของศัพท์ปรัชญาจึง มุ่งเน้นไปที่เรื่องการแสวงหาความรู้ เครื่องมือสำคัญในการใช้แสวงหาความรู้จึงอยู่ที่ข้อมูลทางผัสสะ และชุดข้ออ้างเหตุผลสำเร็จรูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ขณะที่ปรัชญาอินเดียมองปรัชญาเป็น เรื่องของการแสวงหาความจริง ความจริงที่ได้จากการแสวงหาจึงถือเป็นความรู้อันประเสริฐ เพราะเป็นความรู้ที่ทำให้มนุษย์ค้นพบตนเอง และอยู่เหนือพันธนาการทั้งปวง เป็นความรู้ที่จะทำให้มนุษย์เป็นอิสระ เข้าถึงความสุขอย่างแท้จริง

ข้อแตกต่างดังกล่าวนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะนักปรัชญาอินเดียส่วนใหญ่มาจากประสบการณ์ชีวิตและประสบการณ์ทางจิตวิญญาณของคนที่อยู่ในกลุ่มนักบวช ซึ่งเรียกกันครั้งนั้นว่าสันยาสี และ วรปรีสต์ ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มคนที่ปล่อยวางชีวิตแบบโลก ๆ แล้ว เหตุดังกล่าวนี้ จึงมักเรียกปรัชญาอินเดียว่า สมณธรรม หรือ พรหมณธรรม ขณะที่นักปรัชญาตะวันตกส่วนใหญ่เป็นนักคิด นักวิชาการ นักการศึกษา ซึ่งดำเนินชีวิตและกิจกรรมแบบปกติโลก ๆ

๒. ขอบข่ายปรัชญาอินเดีย

ปรัชญาอินเดีย เป็นคำกลาง ๆ มีขอบข่ายครอบคลุมถึงระบบปรัชญาทุกสำนักที่เกิดในอินเดีย ไม่ว่าจะอยู่ในยุคสมัยใด หากกระบุเป็นสำนัก หรือระบบความคิด ก็เริ่มตั้งแต่ยุคพระเวทเป็นต้นมา กระทั่งถึงปรัชญาร่วมสมัย ดังนั้นเพื่อให้มีเนื้อความแคบเข้า จึงนิยมใช้เวลาเป็นเครื่องกำหนด

ขอบเขต เช่น ปรัชญาอินเดียโบราณ ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย เป็นต้น หรือถ้าต้องการให้แคบลงไปกว่านั้นอีก ก็ใช้วิธีระบุเป็นสำนัก ๆ ไป เช่น ปรัชญาพระเวท ปรัชญาอุปนิษัท ปรัชญาพุทธ ปรัชญาจารวาก ปรัชญาเซน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในรายวิชานี้ ใช้คำว่า ปรัชญาอินเดียโบราณ เนื้อหารายละเอียดของรายวิชา กล่าวถึงปรัชญาอินเดียตั้งแต่ยุคแรกเริ่มที่พวกอารยันเข้าไปสู่ดินแดนที่เรียกว่า ชมพูทวีป กระทั่งเกิดวรรณกรรมสำคัญคือคัมภีร์พระเวท ซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนแนวคิดต่าง ๆ ที่มนุษย์ในยุคนั้นมีต่อโลก ชีวิต และธรรมชาติแวดล้อม

อิทธิพลของพระเวท ทำให้เกิดพัฒนาการหลาย ๆ ด้านในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ พัฒนาการทางด้านสติปัญญา ร่องรอยที่ปรากฏชัดเป็นรูปธรรมก็คือคัมภีร์อุปนิษัท คัมภีร์ภควัทคีตา กระทั่งการอุบัติขึ้นของพุทธปรัชญา และปรัชญาอื่น ๆ ทั้งในสายอัสติกะและนาสติกะ คือทั้งสายที่ยอมรับ และไม่ยอมรับนับถือคัมภีร์พระเวทในฐานะเป็นแม่บทของการตีความ หรือการอธิบายความต่าง ๆ ขอบเขตของปรัชญาอินเดียสมัยโบราณมาสิ้นสุดลงในยุคปรัชญา ๖ สำนัก อันได้แก่ นยาเย ไวเศชิกะ สางขยะ โยคะ มีมางสา และเวทานตะ

๓. การแบ่งยุคปรัชญาอินเดีย

การแบ่งยุคปรัชญาอินเดีย ปราชญ์ทั้งหลายยังมีความเห็นไม่ลงรอยกัน เช่นกรณีของ ศาสตราจารย์ ดร.ราชกฤษณ์ และโฮเรช เอ.โรส อดีตเจ้ากรมวิชาการมานุษยวิทยาของอินเดีย แบ่งยุคปรัชญาอินเดียออกเป็น ๓ ยุค แต่โฮเรช เอ.โรสเรียกชื่อยุคที่ ๓ ว่า ยุคอุปนิษัท ขณะที่ ดร.ราชกฤษณ์เรียกว่า ยุคระบบทั้ง ๖ บางท่านก็แบ่งเป็นยุคพระเวท ยุคพราหมณะ และยุคฮินดู

ศาสตราจารย์ ดร. สุนทร ฦ รังษี ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ถ้าแบ่งยุคตามเกณฑ์ที่ ศาสตราจารย์ ดร.ราชกฤษณ์แบ่งไว้ จะทำให้เห็นพัฒนาการของปรัชญาอินเดียได้ชัดเจนยิ่งขึ้น^๑

ดังนั้น เพื่อประโยชน์ในการศึกษา ผู้เขียนขอยึดเอาแนวทางที่ ดร.ราชกฤษณ์ได้แบ่งไว้ ดังนี้^๒

๑. ยุคพระเวท (Vedic Period) เริ่มตั้งแต่เกิดมีพระเวทขึ้นในประวัติความคิดทางปรัชญาของอินเดีย กำหนดระยะเวลาตั้งแต่ประมาณ ๑,๕๐๐ ปี ถึง ๖๐๐ ปี ก่อนคริสตกาล หรือประมาณ ๑,๐๐๐ ปี-๑๐๐ ปี ก่อนพุทธกาล เป็นยุคที่ชาวอารยันได้เข้ามาตั้งรกรากเป็นปึกแผ่นในประเทศ

^๑ สุนทร ฦ รังษี. ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ. (กรุงเทพฯ ฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๔.

^๒ Radhakrishnan. *Indian Philosophy.Vol.1.* (London : George Allen&Unwin LTD,1971), pp.57-58.

อินเดีย ลักษณะเด่นของยุคนี้คือ พราหมณ์เป็นใหญ่^๓ ผู้ผูกขาดอำนาจทางศาสนา เพราะพราหมณ์เป็นผู้ผูกขาดในคัมภีร์พระเวท ผู้ผูกขาดในพิธีกรรม เป็นชนชั้นเดียวที่สามารถติดกับเทพเจ้าเบื้องบนได้

๒. ยุคมหากาพย์ (Epic Period) เป็นยุคการเกิดขึ้นของมหากาพย์สำคัญ ๒ เรื่อง คือ มหากาพย์รามายณะ และมหากาพย์มหาภารตะ ยุคนี้ ศาสตราจารย์ ดร.ราชกฤษณ์ได้แสดงทรรศนะเพิ่มเติมว่า เป็นยุคที่พระพุทธศาสนา และศาสนาเชนรุ่งโรจน์ เป็นคู่แข่งที่สำคัญของศาสนาพราหมณ์ ยุคนี้อยู่ในช่วงระหว่าง ๖๐๐ ปี ก่อนคริสตศักราช- คริสตศักราช ๒๐๐ หรือประมาณ ๑๐๐ ปี ก่อนพุทธกาลถึงราว พ.ศ.๗๐๐

๓. ยุคพระสูตร (Sutra Period) ยุคนี้ระยะเวลาตั้งแต่คริสตศักราช ๒๐๐ เป็นต้นมา หรือประมาณ พ.ศ.๗๐๐ เป็นยุคที่พราหมณ์พัฒนาคำสอนเป็นฮินดู เหตุที่เรียกว่ายุคพระสูตรเป็นเพราะว่า เป็นยุคที่มีการรวบรวมปรัชญาที่แฝงอยู่ในคัมภีร์พระเวทและมหากาพย์ให้อยู่ในรูปของพระสูตร คือบทย่อความหรือจับประเด็นให้เป็นเรื่องสั้น ๆ อย่างกระชับเพื่อเข้าใจง่าย^๔ บางครั้งก็เรียกยุคนี้ว่ายุคปรัชญา ๖ สำนัก เพราะเป็นยุคที่เกิดปรัชญา ๖ สำนัก ได้แก่ นैयाยะ ไวเศษิกะ สางขยะ โยคะ มีมามสา เวทานตะ

๔. ยุคปรัชญาจารย์ (Scholastic Period) ยุคนี้อยู่ช่วงระหว่าง ค.ศ.๒๐๐ หรือ พ.ศ.๗๐๐ เช่นเดียวกับยุคที่ ๓ แต่ที่ต่างแยกออกมาต่างหากเพราะลักษณะและกระบวนการทางปรัชญาต่างจากยุคพระสูตร กล่าวคือ นักปรัชญาในยุคนี้ไม่ได้สร้างระบบความคิดทางปรัชญาขึ้นมาใหม่ หากแต่เน้นที่การวิเคราะห์ ตีความคัมภีร์พระเวทและอุปนิษัตเสียเป็นส่วนใหญ่ เหตุนี้ บางครั้งท่านจึงเรียกยุคนี้ว่าเป็นยุคอรรถกถา

๔. วิธีการของปรัชญาอินเดีย

วิธีการที่กล่าวถึงในที่นี้ หมายถึงรูปแบบของการปฏิบัติ หรือวิถีก่อตัวการของปรัชญาอินเดีย และรวมเลยไปถึงวิธีการในการนำเสนอปรัชญาของปราชญ์ชาวอินเดียโดยภาพรวม มีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งเมื่อสรุปแล้ว จะได้รูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ ๓ ประการ คือ^๕

๑. ปูรวปักษ์ (Pūrvapakṣa) หมายถึง การโจมตี หรือชี้ให้เห็นถึงจุดอ่อน หรือข้อบกพร่องของทัศนะฝ่ายตรงกันข้ามกับตน

^๓ สุมาลี มหณรงค์ชัย. **ฮินดู-พุทธ จุดยืนที่แตกต่างกัน**. (กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๖), หน้า ๒๙.

^๔ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๒๗.

^๕ S. Chatterjee, D.M. Datta. **An Introduction to Indian Philosophy**. (India : University of Calcutta, 1984), p.4.

๒. ชัณฑนะ (Khandana) หมายถึง การวิพากษ์ วิจารณ์ด้วยเหตุด้วยผลถึงข้อบกพร่อง หรือจุดอ่อนของฝ่ายตรงกันข้าม

๓. อุตตรปักษ (Uttarapakṣa) หรือ สิทธานตะ (Siddhānta) หมายถึง การหยิบทัศนะ ของตนขึ้นมาแสดง เพื่อชี้ให้เห็นว่าของตนถูกต้อง หรือสมบูรณ์อย่างไร

เพื่อให้เห็นภาพชัดเจน ลองพิจารณาพระธรรมเทศนากัณฑ์แรกอันได้แก่ธรรมจักร กัปวัตนสูตร^๖ พระสูตรนี้ถือว่าเป็นพระสูตรแรกที่ประกาศหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา นั่น คืออริยสัจ ๔

จะเห็นว่า เบื้องต้นของพระสูตร ไม่ได้เริ่มด้วยการแสดงว่า อริยสัจ ๔ คืออะไร หากแต่ทรง แสดงถึงที่สุดโต่ง ๒ ทางอันบรรพชิตไม่ควรเสพ ได้แก่ กามสุขัลลิกานุโยค คือการหมกมุ่นอยู่ด้วยกาม สุขในกามทั้งหลาย และอัตตกิลมัตถานุโยค คือการประกอบความลำบากเดือนร้อนแก่ตน ซึ่งอินเดีย ในยุคนั้นถือว่ามี การบำเพ็ญตบะชนิดนี้มาก และพระพุทธเจ้าของเราก่อนที่จะได้ตรัสรู้ ก็เคยทดลอง มาแล้วถึงกับทรงเกือบเอาชีวิตไม่รอด

ที่ทรงเริ่มต้นพระสูตรเช่นนี้แหละที่เรียกว่า ปูรวปักษ คือการยกจุดบกพร่องของลัทธิฝ่าย ตรงกันข้ามมานำเสนอ ก่อน จากนั้นก็วิพากษ์วิจารณ์ในเชิงเหตุผลว่ามีจุดอ่อน หรือจุดบกพร่อง อย่างไร ซึ่งบาลีตอนนี้ได้พรรณนาถึงจุดบกพร่องไว้สั้น ๆ ว่า “เป็นของต่ำทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปฤชชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ นำมาซึ่งความทุกข์” การ วิพากษ์วิจารณ์ในลักษณะนี้แหละเรียกว่า ชัณฑนะ สุดท้ายจึงเริ่มแสดงหลักมัชฌิมาปฏิปทาอันเป็น ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อการรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ เป็นหนทางที่ทำให้เกิดจักขุ เกิดญาณ เป็นไปเพื่อ ความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง และเป็นไปเพื่อพระนิพพาน กระบวนการในตอนท้ายนี้เรียกว่า อุตตรปักษ หรือสิทธานตะ คือการเสนอทัศนะที่ถูกต้องเพื่อเป็นทางเลือกใหม่ให้กับสังคม

๕. ระบบต่าง ๆ ของปรัชญาอินเดีย

คำว่า ระบบที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ ใช้ในความหมายเดียวกันกับ “สำนัก” หรือ “สาย” ปรัชญา ปรัชญาอินเดียแบ่งระบบ หรือสำนักปรัชญาออกเป็น ๒ สายใหญ่ ๆ คือ

๑. สายอัสติกะ หมายถึง สำนักปรัชญาที่ยอมรับนับถือพระเวทในฐานะเป็นปรัชญา แม่บทในการอธิบายความคิดทางปรัชญา ประกอบด้วย ๖ สำนักปรัชญาต่อไปนี้ คือ มีมามสา เวทานตะ สางขยะ โยคะ นยายะ และไวเศษิกะ

ในบรรดาปรัชญาทั้ง ๖ สำนักนี้ แม้ทั้งหมดจะยอมรับนับถือพระเวทเหมือนกัน แต่มีทัศนะ ในเรื่องพระเจ้าแตกต่างกันออกไป จึงแยกออกเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มแรกคือกลุ่มที่เชื่อในพระเจ้าในฐานะ

^๖ วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

เป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง กลุ่มนี้ประกอบไปด้วย นยายะ,ไวเศชิกะ, โยคะ, และเวทานตะ ส่วนกลุ่มที่สองคือกลุ่มที่ไม่เชื่อพระเจ้าว่าเป็นผู้สร้างโลก ซึ่งประกอบไปด้วย มีมามสา และสาขชยะ

นอกจากการแบ่งกลุ่มในลักษณะดังกล่าวแล้ว ยังมีการแบ่งอีกลักษณะคือ กลุ่มที่ยึดพระเวทโดยเคร่งครัดในการอธิบายความทางปรัชญา กลุ่มแรกนี้ประกอบไปด้วย มีมามสา และเวทานตะ กลุ่มที่สองคือกลุ่มที่อธิบายความโดยอิสระตามทัศนะของตน ไม่ยึดพระเวทตายตัวเหมือนกลุ่มแรก กลุ่มนี้ประกอบไปด้วยสาขชยะ, โยคะ,นยายะ,ไวเศชิกะ^๗

๒. สายนาสติกะ หมายถึง สาย หรือสำนักปรัชญาที่ปฏิเสธไม่ยอมรับนับถือพระเวทในฐานะเป็นปรัชญาแม่บท สายนี้ประกอบไปด้วย พุทธ จารวาก และเซน

๖. สรุปท้ายบท

ปรัชญาอินเดียส่วนใหญ่เป็นปรัชญาชีวิต^๘ แม้จะมีการพูดถึงโลก หรือจักรวาล หรือสิ่งภายนอกอื่น ๆ บ้าง แต่เป้าหมายมีอยู่ชัดเจน คืออยู่ที่ให้ความเข้าใจนั้นเป็นไปเพื่อพัฒนาชีวิตให้ถึงเป้าหมายสูงสุดซึ่งถือว่าเป็นบรมสุข ปรัชญาอินเดียส่วนใหญ่จึงมีแนวโน้มเป็นปรัชญาศาสนา คือมีรากฐานมาจากคำสอนทางศาสนา กล่าวอีกนัยหนึ่ง ปัญหาทางศาสนาเป็นตัวปลุกเร้าทำให้เกิดความคิดทางปรัชญา

อนึ่ง มีท่านผู้รู้ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะร่วมของปรัชญาอินเดีย สรุปได้ดังนี้^๙

๑. ปรัชญาอินเดียเป็นปรัชญาชีวิต ความคิดทางปรัชญามีคุณค่าก็ต่อเมื่อสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเท่านั้น
๒. ปรัชญาอินเดียทุกระบบ เกิดจากความไม่พึงพอใจต่อสถานภาพความเป็นอยู่ของชีวิต ชีวิตนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ นักปราชญ์จึงพยายามแสวงหาวิธี หรือหนทางที่จะดับทุกข์นั้น
๓. ปรัชญาอินเดียทุกสำนักเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ทั้งในลักษณะที่เป็นกฎแห่งจักรวาล กฎแห่งเหตุผล และกฎศีลธรรม
๔. ปรัชญาอินเดียทุกสำนักเชื่อว่า อภิปุชา หรืออภิปุชาเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์
๕. ปรัชญาอินเดียทุกสำนักเชื่อว่า การบำเพ็ญสมาธิและวิปัสสนาโดยพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ให้ตรงตามความเป็นจริง เป็นทางที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์

^๗ S. Chatterjee, D.M. Datta. op.cit., p.7.

^๘ ศาสตราจารย์ ดร.ราชกฤษณันใช้คำว่า Philosophy in India is essentially spiritual. ดู Radhakrishnan. Indian Philosophy Vol.1, op.cit. p24.

^๙ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สุนทร ฦ รังษี. ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ. อ่างแล้ว, หน้า ๘

๖. ปรัชญาอินเดียทุกสำนักเห็นว่า การควบคุมตนเอง หรือการควบคุมจิตไม่ให้เป็นไปตามอำนาจแห่งตัณหา หรือกิเลส เป็นทางที่จะทำให้จิตไม่เศร้าหมอง เมื่อจิตไม่เศร้าหมองย่อมสามารถบรรลุความสุขนิรันดร์ได้
๗. ปรัชญาอินเดียทุกสำนักเชื่อว่า ความหลุดพ้นเป็นสิ่งที่สามารถเป็นไปได้ และวิธีการก็อาจมีหลากหลาย

๗. คำถามท้ายบท

๑. นักปรัชญาอินเดียกับนักปรัชญาตะวันตกมองปรัชญาแตกต่างกันอย่างไร ?
๒. นักปราชญ์ทั้งหลายกำหนดขอบเขตปรัชญาอินเดียโบราณไว้อย่างไร ? จงอภิปราย
๓. ปรัชญาอินเดียแบ่งออกเป็นกี่ยุค อะไรบ้าง ? แต่ละยุคกำเนิดแนวคิดปรัชญาที่สำคัญอย่างไรบ้าง
๔. วิธีการทางปรัชญาของอินเดียมีเอกลักษณ์พิเศษ หรือเฉพาะอย่างไรบ้าง ? จงอภิปราย
๕. ปรัชญาอินเดียมีการแบ่งระบบหรือสายปรัชญาอย่างไรบ้าง ? จงชี้แจงรายละเอียด
๖. ลักษณะร่วมของปรัชญาอินเดียมีอะไรบ้าง ? จงอธิบายความพอสังเขป